

Aandacht voor radicalisering

De afgelopen jaren is duidelijk geworden dat in het Westen geboren en opgegroeide personen naar jihadistische strijdgebieden afreizen om daar te strijden of in Westerse landen betrokken zijn bij terroristische activiteiten. Omdat terroristische organisaties zoals IS en Al Qaeda antidemocratische waarden voorstaan en het Westen – waaronder Nederland – als vijand zien, betreft radicalisering een veiligheidskwestie met een hoge prioriteit. Beleidsmatig is veel aandacht voor preventie, voedingsbodems en (vroeg)signalering op basis van risico-indicatoren. In dit artikel gaan we in op lessen uit onderzoek naar radicalisering onder Arnhemse jongeren tussen de 12 en 24 jaar, dat wij in opdracht van de gemeente Arnhem hebben uitgevoerd. Deze lessen reiken verder dan Arnhem alleen en zijn in onze optiek ook relevant voor andere Nederlandse gemeenten.

■ Tom van Ham
Lieselot Scholten
Anouk Lenders
Anton van Wijk
Bureau Beke

ACHTERGROND VAN HET ONDERZOEK

Ons onderzoek naar radicalisering is in twee fases uitgevoerd in de periode 2015-2016. In eerste aanleg is op basis van literatuuronderzoek en interviews met professionals het begrip radicalisering afgebakend als “het (risico op het) plegen van geweld in binnen- of buitenland en/of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen.” Met deze neutrale definitie is gekozen voor onderzoek naar radicalisering vanuit verschillende perspectieven: niet alleen vanuit islamitisch maar ook vanuit links- en rechts georiënteerd perspectief. In de tweede fase van het onderzoek zijn op basis van deze definitie vragenlijsten uitgezet onder welzijnswerkers en mentoren om zo twee belangrijke domeinen van jongeren te bestrijken: onderwijs en vrije tijd. In totaal hebben 274 mentoren – welke 324 klassen en circa 6.000 leerlingen onder hun hoede hebben – en zestien welzijnswerkers het instrument ingevuld. Met dertien van hen is (aanvullend) een interview gehouden. Ook is vragenlijstonderzoek onder jongeren zelf uitgevoerd: 248 jongeren hebben een vragenlijst ingevuld en met ongeveer 100 van hen is individueel of in groepsverband gesproken. Tot slot hebben we 42 “radicaliseringsdossiers” die binnen de setting van het Veiligheidshuis (VH) besproken zijn, bestudeerd.

VOEDINGSBODEMS

Vrij vertaald kunnen voedingsbodems worden gezien als een basis die personen vatbaar maakt voor radicalisering. Welke voedingsbodems ten grondslag ligt aan de start van het radicaliseringsproces loopt – net als het verdere verloop daarvan – sterk uiteen per persoon. Dit maakt dat er geen vaste onderliggende oorzaken van radicalisering zijn aan te wijzen. Verschillende factoren kunnen bijdragen aan (het proces van) radicalisering. Op hoofdlijnen kunnen deze worden ingedeeld in pushfactoren, pullfactoren en faciliterende factoren.

PUSHFACTOREN

Pushfactoren zijn gebeurtenissen of omstandigheden die personen als onrechtvaardig ervaren. Dit kan zich enerzijds toespitsen op de

eigen individuele situatie: iemand voelt zich bijvoorbeeld niet (meer) thuis in Nederland omdat hij/zij zich achtergesteld of niet gehoord voelt of vindt dat hij/zij gediscrimineerd wordt. Anderzijds kan het gevoel bestaan dat een groep waarmee iemand zich identificeert, benadeeld wordt. Voorbeelden zijn een ervaren achterstelling van de gemeenschap waartoe men behoort, het gevoel dat er met twee maten gemeten wordt, wantrouwen jegens (overheids)instanties of onvrede over het gevoerde buitenlandbeleid (omdat dit de groep waarmee men zich identificeert onevenredig hard treft). Naast pushfactoren vanuit een sociale en politieke dimensie, kan een religieuze dimensie een rol spelen: het gaat dan om een specifieke interpretatie van de Koran – waarbij de gewelddadige *jihad* als individuele verplichting wordt gezien – of een behoefte aan zingeving vanuit fundamentalistische leest. Wanneer dit uitsluiting (van de maatschappij of de eigen gemeenschap) tot gevolg heeft, kan dit leiden tot versterking van de eigen overtuigingen.

PULLFACTOREN

Pullfactoren vormen de tegenhanger van pushfactoren: bepaald gedrag (zoals het bekeren tot de islam, het handelen naar een fundamentalistische interpretatie van de Koran, het innemen van

radicale(re) standpunten) wordt beloond. Het conflict in Syrië, het vestigen van een Islamitische Staat en de eindstrijd die in de ogen van een jihadist in Syrië gevoerd wordt, kunnen een sterke aantrekkingskracht vormen. Maar *incentives* kunnen ook vanuit bijvoorbeeld de sociale kring komen. Status onder leeftijdsgenoten, het zoeken en vinden van geborgenheid en een veilige thuishaven zijn hiervan voorbeelden. Adolescenten vormen vanuit hun zoektocht naar identiteit en/of een sterk rolmodel een kwetsbare groep. Dit geldt evenzeer voor personen met psychische of psychosociale problematiek en (dientengevolge) een beperkt maatschappelijk perspectief. Een ideologische component en het radicaliserende aspect kunnen dan later, als een soort van legitimering achteraf, volgen.

FACILITERENDE FACTOREN

Personen kunnen zowel offline als online in aanraking komen met radicaal gedachtegoed. Kleine en soms gesloten vriendengroepen en charismatische “verhalenvertellers” kunnen hierin een belangrijke rol hebben. Daarnaast kan content op Internet als een faciliterende factor worden aangemerkt. Op internetfora en (besloten) Facebook-groepen is bijvoorbeeld vertaalde salafistische informatie te vinden die uit zijn verband is gehaald. In bredere zin wordt online sterk in wij-zij termen gedacht en gesproken over bijvoorbeeld discriminatie en racisme. Dit kan leiden tot een vertekende realiteitsbeleving bij de ontvanger van deze informatie.

AANGRIJPINGSPUNTEN VOOR BELEID

Gemeenten geven uitvoering aan een uitgebreid preventief beleid om de veiligheid en leefbaarheid te vergroten, bijvoorbeeld via het jongerenwerk, sociaalpreventieve projecten en ondersteuning op het gebied van geld, opleiding, opvoeding en werk. Dit beleid wordt ook benut om polarisering en radicalisering tegen te gaan en de weerbaarheid van jongeren op dit vlak te vergroten. Getracht wordt iedereen gelijk te behandelen en te voorkomen dat personen of groepen maatschappelijk buitengesloten raken of zichzelf buitensluiten. Het is belangrijk om te weten of en zo ja waar er een aanvullende behoefte aan preventief beleid is en hoe dit kan worden ingevuld. Uit ons onderzoek in Arnhem blijkt dat in ieder geval desinformatie, waarbij mensen hun standpunten bepalen op basis van “gekleurde” en eenzijdige informatie, een belangrijk onderwerp is. Met name jongeren zijn zich onvoldoende bewust van de (on)betrouwbaarheid van de bron(nen) die zij gebruiken. Aandacht voor het inzichtelijk krijgen van bronnen die het radicaliseringsproces kunnen beïnvloeden – en het verstoren daarvan – lijkt dan ook een aandachtspunt voor de toekomst te zijn. Gelet op het feit dat het vrijwel onmogelijk is om te weten wat personen online doen, is het een des te belangrijker uitdaging voor beleid en praktijk om eerstelijns professionals te trainen in het herkennen van signalen c.q. risicofactoren. In het verlengde daarvan is aandacht voor het proces waarin signalen worden gedeeld van belang, evenals deskundigheidsbevordering van docenten.

SIGNALEREN VAN RADICALISERING

Uit ons onderzoek is gebleken dat professionals het signaleren van radicalisering moeilijk vinden. Zij geven aan dat er geen eenduidige signalen zijn en dat het interpreteren van gedragingen een sterk subjectief karakter kent. Dit betekent dat in de praktijk geen vaste

checklist kan worden gehanteerd om te bepalen of iemand al dan niet geradicaliseerd is. Simpel gezegd: extreme uitspraken, een toenemende interesse in religie of politiek of veranderingen in eetgedrag of kledingstijl wijzen op zichzelf niet op radicalisering. Voor het duiden van dergelijke gedragingen kunnen de uitkomsten van een dossieranalyse (n=42) die we in het kader van ons onderzoek hebben uitgevoerd, echter wel enige richting geven. Zo blijkt uit onze analyse dat personen die in het Veiligheidshuis besproken zijn, op een aantal vlakken kwetsbaar zijn. Zij zijn veelal nog jonge adolescenten, bij wie sprake is van uiteenlopende psychosociale problematiek. Meer dan de helft van hen is bij instanties bekend vanwege het krijgen van psychische hulp en/of maatschappelijke zorg. Ook problematiek binnen het gezin, in de vorm van gebroken gezinnen of psychosociale problematiek van gezinsleden, komt regelmatig voor. Naast kwetsbaarheid kan kennis over de mogelijke achtergronden van radicalisering behulpzaam zijn bij het duiden van gedrag. Ons onderzoek suggereert dat de achtergronden van radicalisering uiteenlopen voor verschillende groepen. Een van de uitkomsten van onze analyse is bijvoorbeeld dat bij bekeerlingen pushfactoren (zoals het gevoel achtergesteld te worden) in het radicaliseringsproces een ondergeschikte rol spelen. Het vinden van aansluiting en acceptatie (pull- en faciliterende factoren) vormen binnen deze groep echter des te meer een basis voor radicalisering. Ditzelfde patroon zien we bij vrouwen (ten opzichte van mannen) en laagopgeleiden (ten opzichte van midden- en hoogopgeleide personen). Dit maakt duidelijk dat gedrag altijd in relatie tot de achtergrond van de betreffende persoon (in termen van kwetsbaarheid en potentiële achtergronden van radicalisering) zal moeten worden bekeken.

AANDACHT VOOR POLARISATIE

Ons onderzoek laat zien dat radicalisering in de gemeente Arnhem tegenwoordig veel minder sterk speelt in vergelijking met enkele jaren geleden. Dit past binnen de dalende nationale trend van het aantal uitreizigers naar conflictgebieden.¹ Hoewel er nog steeds personen uitreizen of uitreisopgingen doen, is aandacht voor polarisering – in de vorm van tegenstellingen tussen groepen op basis van afkomst of religie (wij tegen zij) – eveneens gewenst. Niet alleen omdat tegenstellingen een context kunnen vormen waarbinnen radicalisering vorm kan krijgen, maar ook omdat verhoudingen tussen tegengestelde groepen kunnen escaleren naar verbaal of fysiek geweld. Op het niveau van burger en overheid hebben we dit onder andere teruggezien in de vorm van boze bewoners die zich gepasseerd voelen in de (gemeentelijke) besluitvorming. Andere voorbeelden zijn personen met een migratieachtergrond die in toenemende mate het gevoel hebben dat zij zich overal voor moeten verantwoorden en nationalistische of antiwesterse sympathieën onder inwoners die incidenteel tot uiting komen. Om escalatie te voorkomen, is het belangrijk om goed zicht te hebben op de wijze waarop groepen zich tot elkaar verhouden. Waar nodig kan het preventieve instrumentarium hierop vervolgens worden gebaseerd en verbreed om eventuele grieven te adresseren en verhelpen.

MEER WETEN?

Dit artikel is gebaseerd op het onderzoeksrapport *Radicalisering in de gemeente Arnhem*. De rapportage is te downloaden via www.beke.nl.

¹ Zie “Aanslagdreiging Nederland blijft reëel”, 11 juli 2016